

J.V. Foix

# HO SAP TOTHOM, I ÉS PROFECIA

## NADALS CAPS D'ANY NATALICIS

---

a cura de  
**MARGARIDA TRIAS**  
i **JOAN R. VENY-MESQUIDA**

amb un estudi de  
**JORDI CERDÀ SUBIRACHS**

Lleida, 2017

## CONTINGUT DE LA CARPETA

---

*Justificació*, per Margarida Trias & Joan R. Veny-Mesquida

*Felices circumstàncies*, per Jordi Cerdà Subirachs

### HO SAP TOTHOM, I ÉS PROFECIA

- 1948 També vindrem, Infant, a l'hora vella..., il. de Salvador Dalí
- 1949 Tot és ací: les diürnes espases..., il. de Josep Mompou
- 1950 Nova balada del Cap de Creus i dels cinc mariners exclusius, amb el timoner, que era jo, il. de Joan Ponç
- 1951 Si l'altra nit jo cavalcava al ras..., il. de Josep Guinovart
- 1952 Caraeixut i sense un sou, il. de Josep Obiols
- 1953 Ho sap tothom, i és profecia..., il. de Modest Cuixart
- 1954 Hi vam anar pel call de la segrera..., il. d'Antoni Tàpies
- 1954 Hi vam anar pel call de la segrera..., il. de Jordi Mercadé
- 1955 Allunyeu-me dels vents i llurs saules frondosos..., il. de Joaquim Sunyer
- 1956 Ni em bato ni vaig al fort..., il. de Francesc Galí
- 1957 Si, d'hora, vaig pels munts..., il. d'Apel·les Fenosa
- 1958 Si jo fos marxant a Prades..., il. de Joan Miró
- 1958 Si jo fos marxant a Prades..., il. de Jaume Mercadé
- 1960 La pluja, que s'ha posat la vesta de l'orat de la casa del cim, se m'acosta tota dolça, em dóna un pom de flors i em diu de cercar el nom per les clarianes de l'altre vocabulari
- 1961 Ahir es va escaure que, essent en Riba i jo al portal que dóna a Port de Reig, on llegíem versos d'altri, va passar ella

- amb un vestit nou. D'arribada a la Punta de la Lloia, amb  
 fils d'aurora i aigua de roca, figurava cossos celestes
- 1962 Els barbosos minyons, feixucs com un vell, volien assaltar  
 el Fort de les Boires amb les mans plenes de llibres i tot  
 apuntalant les escales arran mateix del fall al fons del qual  
 ronden els guaites fetillers. Nosaltres, que provàvem de mi-  
 llorar els blats en regadiu propi, els miràvem de lluny i els  
 somrèiem; però no ens adonàvem dels qui ens espiaven,  
 mandró alçat, des de les foscors de la cova. En arribant  
 les dones, tots, els vells adolescents, els florits seixantins  
 i elles, enardits per la por, ens vam aplegar a la solana on,  
 enmig de rajoles i bigues flairants, engalzem escales noves
- 1963 Balada dels primers mesos de l'any en el Planell de la Vida.  
 Ultra el trobador i un estol de disfresses emmascarades que  
 l'acompanyen, hi surten algunes fadrines, la mulassa, el  
 capellà, la muller del baster, el confrare multivalent, el  
 milcares que esquiva els tràngols, la filla del sastre, una  
 bruixa, la lluna, la forca d'En Banyeta i el minyó que entra  
 al servei cap allà el febrer
- 1964 Fem llum al magatzem dels accessoris! La borsa universal  
 s'estimba a zero, els motors perden sang i fallen les bugies
- 1965 Tota amor és latent en l'altra amor; tot llenguatge és saó  
 d'una parla comuna; tota terra batega a la pàtria de tots;  
 tota fe serà suc d'una més alta fe
- 1966 Miràvem, de bona hora, el mar. — «Guaita», em diu ella,  
 «quin faralló més alt, aigües endins. Ahir no hi era». — No  
 sabíem aclarir si era cap castell, cap torre moresca o cap  
 cavall-bernat. Una escala en espiral la cenyia fins dalt de  
 tot. A mi, em recordava la torre de Babel talment com la  
 representen els pintors cinc-centistes, inacabada. Hi ale-  
 javen centenars de noies amb vestes airoses, les quals, en  
 vesprejar, feien remor pel Port. Ho he contat a un pescador,  
 però la gent del poble no s'havia adonat de res
- 1967 Escrita al Pla de les Vinyes; pel camí de la Selva; al rost  
 dels pujols que fan ombra a les platges; a les parets dels

- carrers de la vila, una sola llegenda: «Es ven». I, també, a la ratlla del país i a la dels astres. On passarem nits i alba, Suleica?
- 1968 Els de la Coromina de Dalt, sentimentals i fingits, tocar-dans i ballaires, s'angoixen de no res, i en fan testimoni. Canten com si ploessin; o criden, com si cantessin, que el temps fuig i el món s'acaba. Els del camí de la Font de la Creueta, matiners i lletruts, tibats i cànids, responen que tot just comença
- 1969 Crònica dotzena del «Llibre dels fets naturals» en vers ro-doladís
- 1970 Noves de darrera hora
- 1971 Obrim portals a les muralles d'ombra i finestrals a l'espès de la boira
- 1972 En un país de forta olor boscana i amb el mar pressentit...
- 1973 Tots hi serem al Port amb la Desconeguda, il. de Frederic Amat
- 1974 Ella es diu Eu i m'anomena Vós
- 1975 Carta retocada tramesa, ara farà dos estius, des d'un poblat marès, a un corresponsal enamorat de la muntanya
- 1976 La pell de la pell, il. de Joan Ponç

#### CONTINGUT DEL CD

1	També vindrem, Infant, a l'hora vella...	2'18"
2	Si l'altra nit jo cavalcava al ras...	1'52"
3	Caraeixut i sense un sou	1'11"
4	Ho sap tothom, i és profecia	3'18"
5	Si, d'hora, vaig pels munts...	2'33"
6	Si jo fos marxant a Prades...	3'28"
7	Balada dels primers mesos de l'any...	2'29"
8	Fem llum al magatzem dels accessoris!...	4'04"
9	Tota amor és latent en l'altra amor...	6'16"
10	Tots hi serem al Port amb la Desconeguda	8'36"

## JUSTIFICACIÓ

---

Entre 1948, amb cinquanta-cinc anys, i 1976, amb vuitantatres, Foix va prendre el costum d'enviar uns poemes als amics, primer amb motiu de la celebració del Nadal (1948-1958), després del Cap d'any (1960-1972) i finalment del seu propi natalici (1973-1976). Amb tots els matisos que convinguin, les dues dates no són fruit de la casualitat.

D'una banda, el 7 de febrer del 1948 la seva dona va marxar de casa de manera completament inesperada, un abandonament que va representar per a Foix una ferida que mai no va acabar de tancar. I el 1947, segurament cap a les acaballes de l'any si no al principi del mateix 1948, havia publicat *Sol, i de dol*, un llibre de sonets en decasíl·labs que aleshores va causar una barreja d'estupor i admiració, i que tothom va interpretar com un simple retorn als clàssics medievals —catalans, occitans, italians—, si no com un anacronisme incomprensible i inacceptable en ple segle xx. En el seu moment, el cop d'efecte literari va ser molt fort i ningú no va entendre l'aposta foixiana. El mateix Gabriel Ferrater s'avergonyia de la seva imbecil·litat —el mot és seu— en llegir *Sol, i de dol* per primera vegada: «vaig decidir que no m'interessava gens i sobretot perquè estava escrit en un català de plagi del català del segle XIII i que era una pallassada escriure al segle xx com al segle XIII.» Alguna cosa devia tenir a veure la «incomprensió» personal de la seva dona i la «incomprensió» literària del públic en el fet que iniciés la tramesa de nades, un gènere que li permetia aglutinar el to íntim de la família aleshores desfeta i el popular amb què podia adreçar-se a totes les amistats, propis dels *christmas*.

De l'altra, en algun moment del primer lustre dels anys setanta, al voltant dels seus vuitanta, el poeta havia decidit deixar d'escriure. El 1969 i el 1971 havia volgut donar dues mostres de la seva producció periodística: *Els lloms transparents* i *Mots i maons o a cascú el seu*. El 1970 i el 1972 havia tancat la publicació dels materials que finalment donaria a conèixer del seu mític *Diari 1918*, amb l'edició de *Darrer comunicat* i *Tocant a mà...*, encapçalats amb dos textos a tall de pròlegs simptomàticament recuperats de sengles articles als *Quaderns de Poesia* de 1935 i 1936, amb la clara intenció de cloure el cicle tot reafirmant-se en l'estètica que havia expressat trenta-cinc anys enrere, abans de la barbàrie de la Guerra Civil. A partir d'aleshores publicarà bàsicament llibres en col·laboració amb artistes i, ja cap al final de la seva vida, a partir de 1980, algunes mostres de proses poètiques per satisfer compromisos o per insistència dels editors.

No és estrany, doncs, que Foix comenci a enviar aquests poemes el 1948 i que deixi de fer-ho el 1976. Com tampoc no ho és —i és una altra prova que rebla el clau d'aquesta periodització— que entre 1950 i 1976 també enviés felicitacions en forma de poemes a l'amiga Joana Givanel, coronades l'any 1978 per una colpidora carta en prosa editada dins el volum *A Joana Givanel* que va publicar la Fundació J. V. Foix l'any 2000.

Actualment, aquests textos sols es podien llegir en els llibres en què Foix els havia anat disposant (*Onze Nadals i un Cap d'Any*, *Desa aquests llibres al calaix de baix*, *Allò que no diu La Vanguardia*, etc.), sempre, però, desproveïts de les il·lustracions que els acompanyaven i formant sentit dins el volum a què finalment havien anat a parar. (Excepcionalment, la Fundació J. V. Foix, en col·laboració amb Propaganda pel fet i Eumo Editorial, va incorporar les il·lustracions, en blanc i negre, en l'edició que va fer d'*Onze Nadals i un Cap d'Any* el 2008.) Calia, doncs, per a gaudi dels qui ens delim per les edicions de textos literaris «privats» i, sobretot, per a la seva intel·lecció originària, recuperar la forma primigènia d'aquests materials, en edició solta i amb les il·lustracions corresponents.

Com també calia recuperar els enregistraments amb la veu de Foix que ja van aparèixer l'any 2000 al volum titulat *En el dia més clar de l'any*, el primer de la sèrie de llibres que des d'aleshores s'han anat publicant cada any per Nadal. La idea que aquell seria l'únic llibre va ser refutada a mesura que apareixien nous enregistraments amb la veu de Foix, de manera que va ser possible publicar una col·lecció de llibres acompanyats d'un cedé amb proses i poemes recitats pel seu autor fins a sumar-ne deu, l'últim del 2012. El contingut del volum *Amb mots de ben copsar* (2014), l'onzè amb cedé, ja no és poesia sinó un conjunt d'entrevistes fetes a Foix als mitjans de comunicació. *Amb versos de vacances* (2013) —recull de cartes i cròniques estiuenques—, *Oh, si prudent i amb paraula lleugera...* (2016) —selecció d'entrevistes en revistes o diaris— i *Correspondència* (1952-1975) —epistolari entre Foix i Manent— completen els llibres apareguts fins ara.

Amb aquesta carpeta, doncs, a més de cristal·litzar un projecte inèdit plantejat de feia molt temps per la Càtedra Màrius Torres de la Universitat de Lleida i la Fundació J. V. Foix, es fa realitat un doble desig: recuperar noves versions orals millorades dels poemes rescatats després de la publicació del primer llibre i reproduir, per primera vegada juntes i tal com es van publicar originàriament, totes les felicitacions que Foix va enviar als amics des del 1948 fins al 1976 en una bellíssima col·lecció que conté trenta facsímils amb vint-i-vuit poemes: onze Nadals, tretze Caps d'Any i 4 natalicis —els anys 1954 i 1958 compten amb doble *christmas*—, ideats i dissenyats pel mateix Foix.

La conjunció de diverses voluntats, entre les quals hi ha les autoritzacions dels hereus, o del mateix artista, per imprimir els diferents dibuixos, així com les del diari *Ara* i de Pagès Editors —a tots ells, el més sincer agraïment—, han permès de dur a terme aquesta carpeta amb l'esperança que tingui el ressò que es mereix la poesia de J. V. Foix.

MARGARIDA TRIAS & JOAN RAMON VENY-MESQUIDA

## FELICES CIRCUMSTÀNCIES

---

Com el nen que s'enfila a la cadira el dia de Nadal per recitar el seu vers, J. V. Foix, que el 1948 tenia cinquanta-cinc anys, prenia la veu i iniciava el costum d'enviar, com els seus estimats trobadors, unes *novas* «en atlas filatèlics estel·lars». Aquests bells *christmas* de Foix anaven acompanyats de l'obra d'un artista que, generalment, l'havia creat a propòsit per al poema nadalenc. Potser sí que algun client seu de la pastisseria o més d'un compromís benestant, quan obria amb consuetud la felicitació, se sentia perplex i incòmode per uns versos i una il·lustració que no entenia (què s'ha d'entendre?). Serien els qui, a la sobretaula de Nadal, s'alçarien i dirien que ja en tenen prou. Però també hi havia lectors que agraïen i complimentaven el prodigi d'uns versos espatarrants d'un poeta ocult —o gairebé. Són alguns d'aquests destinataris els que sustentaven l'excel·lència dels poemes i entreveïen la grandesa del seu autor. A l'Arxiu de la Fundació J. V. Foix es conserva un nombre important d'aquestes cartes, testimoni impagable d'una recepció immediata i directa, la constatació d'un cercle de lectors exclusius.

L'any quaranta-vuit havia començat malament per a J. V. Foix. Victòria Gili, la seva esposa, l'havia abandonat el 7 de febrer. Les circumstàncies d'aquesta separació van pesar per sempre més en l'ànim del poeta. Tanmateix —i no sé fins a quin punt paradoxalment—, també és l'any en què inicia la tramesa nadalenca, i ho fa amb un poema acompanyat d'una il·lustració de luxe realitzada pel seu amic Salvador Dalí. El pintor no li havia fet el dibuix



a posta. La composició és un tema conegut en la iconografia daliniana. Apareix per primer cop en la il·lustració del poemari de Paul Éluard *Nuits partagées* (1935) i després tindrà una presència destacada en un dels seus millors quadres, *Banlieue de l'après-midi paranoïaque-critique (à la lisière de l'histoire européenne)* (1935). De fet, el matrimoni Foix posseïa el dibuix aprofitat per al Nadal des de l'any 1935 i que duu escrit per la mà de Dalí: «A Victòria Foix».<sup>1</sup> Precisament, doncs, aquell 1948 el recupera, però n'elimina, això sí, la dedicatòria. I aquell poeta tan objectiu, pudorós per caràcter i per convicció, compon «També vindrem, Infant, a l'hora vella», on, després de les presentalles al nen Jesús, llegim: «Vindrà mudat, al costat de la dona, / amb els vestits de quan ens vam casar». En la nadala que envià, aquest díptic va després del quartet que, en les edicions posteriors, va quedar-hi integrat i pren una inusitada visibilitat perquè és amb el que clou el poema. El dol amagat, l'escandalós dol de la separació, per l'època, es feia públic en un pessebre. I, amb ell, també la intimitat de la poesia de Foix, «celada, preservada, cuirassada» i incontestable (Comadira 1993: 14).

En la primera i sistematitzada lectura de l'obra de Foix, Pere Gimferrer estimava *Onze Nadals i un Cap d'Any com vers de circonstance*. Era el 1973. Uns anys abans, Josep M. Castellet havia titllat de poesia de circumstància tota la producció d'Espriu que no acabava de trobar un lloc en l'Obra Poètica: una mena de calaix de malendregos. La reacció d'Espriu no es va fer esperar i, encomanant-se a Goethe, va rebatre que tota poesia, si és autènticament poesia, ha de ser de circumstàncies. No deixa de ser xocant que Castellet, un dels capdarrers del realisme social, responsable amb Joaquim Molas de la lectura cívica d'Espriu, desdenyés el caràcter circumstancial de la poesia. La sociabilitat de la poesia i, afegiria, en el cas de Foix, la seva irreprimible oralitat, són elements indestriables d'una poesia política. El seu valor polèmic és la clau de volta de la seva autèntica i exigida democràcia. Foix, ja en l'any 1918, descrivia

---

1. Utilitzo la forma Nadal, en majúscula, i no nadala, perquè és així com Foix va anomenar aquestes composicions.

les nades com a «exhortació poemàtica per a ser *dita* i predicada en temps nadalenc». <sup>2</sup> Més enllà del caràcter apològic atribuïble al gènere de la nadala, val la pena ressaltar aquest *dita*, en cursiva a l'original, un dir que sempre s'inscriu en un espai i un lloc determinats, i que n'aporta l'*actualitat*, la immediatesa de l'elocució. <sup>3</sup>

I aquestes felicitacions, xifrades en un onze més un, van prendre forma de llibre i van ser publicades per Edicions L'Amic de les Arts el 1960. De fet, sis Nadals ja havien aparegut abans dins del recull *On he deixat les claus*; un d'ells, «Balada dels cinc mariners exclusius i del timoner, que era jo», amb una versió ben diferent a la que acabarà sent fixada posteriorment a *Onze Nadals i un Cap d'Any*. *On he deixat les claus* va aparèixer el 1953 i aplegava composicions datades algunes en èpoques força reculades. El resultat és un Foix complex que degué provocar, potser, desconcert entre els seus lectors i que afegia, entre els seus poemes més recents, els Nadals. El mateix poeta que aplaudia les propostes trencadores de *Dau al Set*, era l'autor, entre moltes altres coses, d'una poesia de temàtica religiosa. *Onze Nadals i un Cap d'Any* va ser premiat el 1961 amb el Lletra d'Or, que reconeixia el millor llibre en català publicat l'any anterior, i va esdevenir el recull d'aquest poeta ocult —o gairebé— més conegut i acreditat fins a aquell moment. Foix tenia llavors seixanta-vuit anys. «La difusió d'aquests poemes», escrivia Antoni Comas (1961: 22), «ja abans d'ésser aplegats en el present volum, quan l'autor els enviava en forma de nades, ha estat molt àmplia, ha fet augmentar considerablement el nombre de lectors i entusiastes de l'obra del poeta i ha fet créixer l'interès

---

2. J. V. Foix, «*Les cançons de Nadal*, de Joan Llongueras. Barcelona, 1917», *La Revista* 56, gener 1918, p. 30, recollit dins Foix (1990: 340).

3. Estrafig una apreciació que Gabriel Ferrater va fer a Foix en comentar precisament *Onze Nadals i un Cap d'Any*. Ferrater volia destacar les qualitats del llibre i la primera era «l'*actualitat*, la immediatesa, com si fos dramàtica, de l'elocució. Cadascun dels poemes imposa molt fortament la impressió que no es troba a gens de distància del seu tema, que la "persona" poètica expressa una experiència actual, i que la imaginació del lector rep l'experiència en el moment que neix» (vegeu Ferrater 1995: 119; carta de 25 de gener de 1961).

a l'entorn de la seva poesia, fins a esdevenir J. V. Foix un poeta gairebé popular». Entre ocult i popular hi ha un bon tros, per molt que ho mediatitzi un gairebé. La popularitat de la poesia catalana al començament de la dècada dels seixanta és molt relativa (com també ho és ara), tant com ho podria ser la consideració de poeta ocult. Tot i això, l'*aparició plena* de J. V. Foix en aquell moment ha quedat consignada.<sup>4</sup> I *Onze Nadals i un Cap d'Any* és indiscutiblement una contribució cabdal perquè així sigui.

La tendència a la polarització sembla inevitable quan es tracta de Foix. Manuel de Montoliu va titllar-lo de poeta bifront a propòsit d'*On he deixat les claus* perquè tant podia ser considerat un surrealista trobador com un trobador surrealista. En aquest qualificatiu hi ressonava un treball molt citat del venerable Pio Rajna, que havia titllat Guilhem de Peitieu de *trovatore bifronte*. Com un mantra, l'opinió de Rajna ha estat recollida i, generalment, contestada per tota la romanística posterior, perquè Guilhem de Peitieu no té dues cares: és un trobador d'una peça amb una obra rica i complexa que és capaç d'apuntar gèneres, motius o tècniques que es desplegaran en el segle i escaig de vida del fenomen trobadoresc occità. Giuseppe Sansone, un altre romanista, quan va titular el seu treball sobre Foix *Poeta trovatore o trovatore poeta*, coneixia de ben segur el rerefons que arrossegava la denominació esmentada. La bifrontalitat no acabava de desaparèixer del tot i l'afany taxonòmic d'arranjar el popular d'una part i l'hermètic d'una altra, persistia. Més enllà de les diferències estilístiques, que hi són i que són ben presents precisament als Nadals, cal considerar l'obra foixiana des d'una extrema coherència. Ho va dir meridianament Gabriel Ferrater (1987: 68): Foix no és un esquizofrènic i pot ser tan innovador en un estil, diguem-ne, popularitzant, com en el més prestigiat per l'avantguarda o el classicisme. Les nadales, de fet, són un camp de maniobres excel·lent per desmentir aquesta bifrontalitat. Pocs gèneres dels que anomenem populars estan tan empeltats

---

4. «Cap a l'aparició plena de J. V. Foix» és com Joan Triadú (1985: 61) subtitula «La represa» dins el seu assaig *La poesia catalana de postguerra*.

com les nades de consideracions o recursos cultes; com també, entre les nades d'autoria reconeguda i distingida, advertiríem tot seguit elements de la tradició popular. La interpenetració, que diuen els antropòlegs, forma part indefectiblement de (totes) les nades i Foix va ser molt conscient que disposava d'una magnífica oportunitat per presentar-se amb una rotunditat inapel·lable.

L'èxit d'«Ho sap tothom i és profecia» ens ha de fer reflexionar sobre molts dels prejudicis que planen sobre com i per què un poema es popularitza. L'apunt de lectura d'aquest poema que va fer Manuel Guerrero, segons el qual el fuster del poema pot llegir-se com el Joan Fuster de Sueca, refermaria un cop més el valor polític d'aquesta poesia de circumstàncies. El Nadal de Foix esdevindria la cartografia d'uns Països Catalans expectants, tot un manifest de catalanitat.<sup>5</sup> Guerrero, lector i traductor de Pessoa, sap com d'inseparables eren per al poeta portuguès el valor religiós i el nacional, el seu *nacionalismo místico*. Sense l'esoterisme pessoà, sí que amb dosis variables d'heterodòxia i racionalisme, Foix fa una poesia de temàtica religiosa on el territori pren una transcendència inusitada. També en una cartografia més intricada, la de l'Alt Empordà:

Els de la Vall i els de Colera  
Salten contents, a llur manera,  
I els de la Selva s'han mudat;  
Amb flors de fenc calquen a l'era:  
A cal fuster hi ha novetat.  
De Pau i Palau-saverdera  
Porten les mels de llur cinglera  
I omplen els dolls de vi moscat.

---

5. És oportú recordar que el 10 de desembre de 1935, per a *La Publicitat*, Foix havia fet un al·legat perquè s'enviessin felicitacions de Nadal en català i amb gust de bibliòfil, perquè era «una tasca de catalanització radical de la nostra terra» («Bells “Christmas” en català», recollit dins Foix 1985: 218-220). Vegeu la sagaç lectura política d'«Ho sap tothom, i és profecia» a Manuel Guerrero (1996: 401-404). Poc abans de la composició d'aquest poema, Foix havia enllestit el pròleg del poemari de Joan Fuster *Terra en la boca* (1953), on trobem, en efecte, albirat un *projecte* de nació cultural.

Primera edició: novembre de 2017

© 2017 dels textos, els seus autors o els seus hereus

© de les il·lustracions:

© Salvador Dalí, Fundació Gala-Salvador Dalí, VEGAP, Barcelona, 2017

© Comissió Tàpies, VEGAP, Barcelona, 2017

© Joan Ponç, Josep Guinovart, Modest Cuixart, Jordi Mercadé Farrés, Joaquín Sunyer, Apelles Fenosa, VEGAP, Barcelona, 2017

© Successió Miró, 2017

© Hereus de Josep Obiols, Jaume Mercadé Gallés (net de Jaume Mercadé), hereus de Francesc Galí, hereus de Josep Mompou

© Frederic Amat

© 2017 de la supervisió científica, la Càtedra Màrius Torres

© 2017 d'aquesta edició, Pagès editors, S. L.

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

editorial@pageseditors.cat

www.pageseditors.cat

DL L 1.329-2017

ISBN: 978-84-9975-921-0

Imprès a Arts gràfiques Bobalà, S. L.

www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <[www.cedro.org](http://www.cedro.org)>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.